

УДК 821.161.2

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ПОВІСТІ І. ЦЮПИ „ДОБРОТВОРЕЦЬ”

Роман Петрович Ткаченко

tkachenkoR@3g.ua

*Кандидат філологічних наук, докторант
Кафедра новітньої української літератури
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Бульвар Т. Шевченка, 14, 01601, м. Київ, Україна*

Анотація. Вивчається художня рецепція і моделювання особистості В. Сухомлинського. Образ видатного педагога проаналізовано у зв'язку з естетичними уявленнями епохи соцреалізму. Дослідник зіставляє повість І. Цюпи з „Повістю про вчителя Сухомлинського” Б. Тартаковського. Війна – вузловий момент життєпису В. Сухомлинського, як і радянської історичної міфології в цілому. Віра в людину і прогрес визначили життєствердний сенс творчості головного героя. Незважаючи на прагнення автора створити повнокровний і суперечливий художній світ, повість має ознаки естетики кітч. Повість І. Цюпи „Добротворець” – це достатньо успішна популяризація ідей В. Сухомлинського і не завжди переконлива художня спроба обмежити видатну постать рамками епохи, ідеології, стандартної поведінки.

Ключові слова: образ, повість, соціалістичний реалізм, кітч, твори І. Цюпи.

Слава прийшла до В. Сухомлинського ще за життя. Про нього писали в газетах, знімали документальні фільми, запозичували досвід, його книги перекладались іншими мовами. Однак більшого розголосу в СРСР ім'я видатного педагога набуло вже по його смерті, в 70-х рр. ХХ ст. Саме тоді з'явилися друком повість І. Цюпи „Добротворець” (1971), книга Б. Тартаковського „Повість про вчителя Сухомлинського” (1972), що народжувалась у розмовах із головним героєм, поема І. Драча „Дума про Вчителя” (1976). Художні твори про педагога писали колишні учні, поети В. Терен та В. Базилевський. Життя та діяльність В. Сухомлинського стали предметом зображення в радянській „іконографії”, засобом ідеологічного впливу, одним із виявів якого були біографічні серії

„ЖЗЛ”, „Життя славетних”, „Уславлені імена”, що поширювалися великими накладками.

І. Цюпа створив кілька белетризованих біографій, серед яких найбільш відомий роман про М. Островського „Мужній вершник”. Персонажі письменника, Ю. Коцюбинський, В. Сухомлинський, М. Островський, – герої радянського часу, їхнє життя правило за взірць громадянського подвигу, служіння Вітчизні, ідейної незламності.

На появу повісті І. Цюпи про Сухомлинського відгукнулися рецензіями А. Іщук, В. Святовець, А. Сич, К. Ходосов, О. Мазуркевич, М. Хмелюк та ін. У більшості рецензій ішлося не стільки про художній твір, скільки про особистість та педагогічні погляди головного персонажа. Рецензенти відзначали подиву гідну, сказати б, сковородянську єдність особистості Сухомлинського на роботі, вдома, у громадському житті. Більше за інших спинився на художніх особливостях повісті В. Святовець [3]. Він окреслив магістральну лінію твору: показати героя у становленні й боротьбі з труднощами. До вад повісті критик зарахував „надміру феєричну” і фрагментарну першу частину повісті, стилістичну строкатість, подекуди сухий канцелярський виклад думок, публіцистичність, риторику, невиправдані повтори портретних деталей, реплік.

Паралельно, на сторінках тих самих педагогічних і літературно-публіцистичних журналів, газет тривало публічне обговорення повісті Б. Тартаковського, що побачила світ майже одночасно з книгою І. Цюпи. „Повість про вчителя Сухомлинського” написано російською мовою, вона містить чимало цитат з праць видатного педагога, власне, кожен розділ починається фрагментом бесіди з павлівським учителем, текст твору насичений монологами, дискусіями, проблемними ситуаціями; головний персонаж у книжці Б. Тартаковського – це насамперед мислитель. Натомість твір І. Цюпи відзначається ліричною піднесеністю, що увиразнює передовсім поетичну вдачу й мудре серце протагоніста.

Таким чином, навіть у двох радянських письменників одного десятиліття рецепція особистості В. Сухомлинського здійснюється по-різному. Різноманітність рецепцій свідчить про серйозну спробу осмислити цю неординарну людину незалежно від кон’юнктури, що вимагала дати образ радянського комуніста. Митці прагнули розв’язати загадку особистості В. Сухомлинського і підкреслювали в його образі те, що вважали серцевинним. Проте контекст, у якому серцевина особистості нюансувалась, визначався все ж кон’юнктурою. Контекст формували чітко визначені сфери

діяльності персонажа: служба, громадська робота, меншою мірою родина, особисте життя. Поза цим залишилась національна проблематика, обмежено сферу конфліктів, множини творчих інтересів, відсутні тіньові властивості душі, знято моменти вагань і сумнівів, усунуто вплив випадку, внаслідок чого становлення персонажа набуло провіденційного, схематичного вигляду.

Війна – вузловий момент життєпису В. Сухомлинського в повісті І. Цюпи, як і в радянській історії в цілому. Картину бою, що нею розпочинається твір, виконано широкими мазками в міфологічному ключі. Мовиться про поєдинок між добром і злом, у якому беруть участь навіть сили природи: „І довго ще не розсівалася задушлива мла чаду над безіменною висотою. Доки вітер, одвічний санітар війни, не пройшовся бойовищем, і розвіяв дим і чад, і розігнав темно-багряні хмари над згорьованою землею, і в небі, нарешті, виступили злякані, тремтливі зорі” [9, с. 7]. Природа як символ усього живого підтримує „сили добра”.

Один із лейтмотивів твору – шум дерев за вікном, що варіюється з різним семантичним вмістом: туга за Україною в далекій Уві, творче натхнення, стан закоханості, скорбота за полеглими тощо: „І сосни на шкільному подвір’ї здавалися темні й волохаті. І шуміли щось журне...” [9, с. 60], „За вікном тихо шуміли вишні, навіюючи спокій” [9, с. 125], „А за вікном шуміли сосни. І було у тому шумі щось нове” [9, с. 97], „За вікном білили сніги і чорні сосни шуміли жіночим хором тужливим” [9, с. 92]. Художній світ першого розділу твору має ознаки міфологічного часопростору: виразна морально-етична поляризація дійових осіб і явищ, взаємопроникнення минулого й сучасного в мареннях персонажа, віщі сні, персоніфікація пейзажів.

Війна постає концентрованим виразником тих явищ, в коло яких її художньою логікою вписано: холод, злидні, сніг, крига, смерть, заздрість, духовна нищість, відчуженість. Війна – це образ випробувань, які судилося зазнати протагоністу. Серія епізодів змальовує смерть в образі пекельного холоду, що йде по життю назирці за головним героєм: Василько провалюється під лід уві сні матері, замерзає уночі під скиртою соломи, повертаючись із Кременчука в хурделицю додому; вмерзлого в кригу пораненого політрука Сухомлинського рятує медсестра під Ржевом; молодий заврайвно промок під дощем і прохворів кілька місяців після критики на бюро райкому за суворе ставлення до вчителів низької кваліфікації; спомини про війну опановують персонажем і під час нервової розмови з комісією, що внаслідок наклепів заздрісників

приїхала перевіряти школу, і на передсмертному ліжку. „Творити – означає убивати смерть” [9, с. 125], – подумки цитує вчитель Р. Роллана. Творчість бачимо в органічному зв’язку з „живим життям”, з усім, що потребує тепла й сонця. Віра в людину, розум, поступ визначила позитивний, життєствердний зміст творчості.

На думку автора „Ста порад учителю”, дух сучасності виражається в ідеологічній боротьбі між світом капіталу й соціалізму. Але дальший розвиток думки В. Сухомлинського засвідчує, що мовиться насправді про одвічний конфлікт духу і плоті, особливо гостро відчутий романтиками і мрійниками всіх часів, народів і вірувань, оскільки антитезою „комуністичної ідейності” постає насамперед твердження про те, „що найвищою метою людини є матеріальний добробут, а не якісь „ефемерні ідеї” [5, т. 2, с. 635]. Таким чином, думка видатного педагога готувала ґрунт для художньої міфологізації його діяльності, вступаючи, у свій спосіб, у резонанс із державною пропагандою.

Художній світ повісті І. Цюпи неможливий без образу ворога. Його конкретизовано в суспільно-політичних утвореннях, приватній власності, егоїзмі. Отже, війна – перманентний стан світу; зло має чіткі політичні обриси, і його можна усунути фізично. Під час перебування В. Сухомлинського в НДР, про це йдеться в другій частині повісті, один із слухачів закинув педагогу непослідовність у думках: „У ваших працях проповідується доброта, терпимість до людини, до її слабостей... А між тим, ви самі непримиренні. Пишете в своїй передмові про ненависть, все ще пам’ятаєте про війну, хоч пройшло вже понад двадцять років...” [9, с. 293]. Риторика безкомпромісності й нетерпимості щодо ворожих ідеологій справді присутня в багатьох працях вченого. Його мислення, в офіційній частині, демонструвало ознаки марксистсько-ленінського гуманізму, однак, будучи послідовним гуманістом, він мусив би підтримати засуджуваний офіційною ідеологією так званий „абстрактний гуманізм”, що несумісний з уявленнями про абсолютне зло. І справді, думки видатного педагога з часом розвивались у напрямку цілковитої заборони покарань, відмови від будь-яких засобів насилля над людиною („Виховання без покарань”, 1968).

За два десятиліття до „перебудови”, у ще не втраченій атмосфері „хрущовської відлиги” В. Сухомлинський, попри загальнообов’язкову публіцистику, порушував і розв’язував педагогічні проблеми в новаторському ключі. Найбільше це стосується переосмислення ним ролі колективу в процесі виховання особистості. Натомість суспільні зрушення радянської доби і

еволюцію ідей видатного педагога, суперечливу багатогранність його „радянськості” у творі І. Цюпи висвітлено слабо. З цього погляду в повісті „Добротворець” спостерігаємо обмеження і спрощення конфліктних ситуацій, схематичність: їх відтворено у площині тимчасових негараздів (учителі утримують власне господарство), пережитків (боротьба із сектантством), консерватизму (суперечка із старим професором), обскурантизму, непорозумінь, але завжди знаходиться підтримка в образі людей, що уособлюють магістральну лінію життя, не в останню чергу це представники влади. По-справжньому істотним виступає конфлікт ідеологічний, світоглядний, бо світ поділено на ворожі політико-економічні системи. Фактично, мусимо констатувати стрижневий конфлікт між минулим, яке може бути досить небезпечним, хоч і приречене на деградацію, і майбутнім. Міфологія війни як поєдинку між добром і злом, безсмертним і приреченим на загибель (або принаймні локалізацію) з погляду вічності початками розгортається в нових обставинах.

Якщо винести за дужки нашарування прогресизму й соцреалізму, то означену письменником конфліктну ситуацію можемо прочитати і як споконвічний двобій творчої особистості з середовищем; з одного боку – мрійництво, прагнення слави, з другого – меркантилізм, боротьба за владу, заздрість. Масштабність і документальність образу головного героя дає підставу тлумачити його поведінку з різних перспектив: міфологічної, локально-історичної, культурно-універсальної.

Ідеологічну атмосферу педагогічних праць В. Сухомлинського досить точно перенесено на сторінки повісті „Добротворець”. Завдяки цьому обов’язковому компоненту діяльність пависького педагога було визнано в СРСР. Підтримка влади свідчила радше про винятковість творчої долі В. Сухомлинського в історії педагогічної думки: Г. Сковороду за вільне поводження з навчальними програмами звільняли з Переяславського і Харківського колегіумів, К. Ушинського вигнали за нововведення зі Смольного інституту благородних панночок, китайський педагог Лі Цзимін в 60-х рр. зазнала жорстокої критики і дивом уникла репресій за впровадження уроків просто неба [8, с. 86], хоч в Китаї ця традиція існувала з часів Конфуція. У 60-х рр. ХХ ст. для багатьох уже була очевидна фальш пропагованого радянською владою способу життя, який у масах іронічно йменували „ідейністю”. За такої ситуації В. Сухомлинський вкладав у поняття „комуністична ідейність” новий зміст, тим самим розходячись як з офіціозом, так і з масовим прагматизмом. І все ж без віри у світле,

нехай навіть некомуністичне, майбутнє, думка В. Сухомлинського втратила б перспективу.

А втім, певно, не один вихованець, свято повіривши своєму вчителю, відчував себе згодом одуреним. Деякі міркування педагога щодо ставлення до негативних явищ у суспільстві, зокрема у книгах „Сто порад учителям”, „Листи до сина”, нагадують своїм духом толстовство і гандизм. Одного разу його учні, за мовчазної згоди педагога, відмовились виконувати прохання одного з керівників завантажувати задля виконання плану гіршу кукурудзу під кращою [5, т. 2, с. 592]. Неважко уявити, чим би це закінчилось для пересічного директора сільської школи, який насправді багато в чому залежав від голови колгоспу. В одному з листів до сина автор звинуватив комсомольців у тому, що вони лише на словах між собою засудили голову колгоспу, який наказав переорати три гектари помідорів [5, т. 3, с. 588]. Треба було, наполягав він, звертатись у вищі органи влади. Віра у віднайдення справедливості у вищій інстанції характеризувала багатьох шістдесятників. В. Стус, скажімо, писав листи до секретарів і прокурорів, обурювався й шукав правди. Спочатку до нього ставилися з поблажливою іронією і вчили, як жити, адже бачили в ньому, як Понтій Пілат у проповіднику з Назарета, усього лише прекраснодушного мрійника, а переконавшись у серйозності намірів – відповіли репресіями.

До речі, цікаво порівняти листи до сина у В. Сухомлинського і В. Стуса. Ці тексти подібні щодо настанов у самовихованні та імперативу бути незламним у переконаннях. Проте листи В. Сухомлинського, як і більшість його праць, написані російською мовою, чи не з моменту створення призначались, очевидно, для публікації. Для поета світ стоїть на брехні і треба мати неабияку мужність, щоб чинити опір з усвідомленням неминучої поразки. Зло для педагога – це лише неістотні, хоч і поширені, прояви життя, яке загалом прекрасне; інакше, мабуть, не мало б смислу працювати у школі. Педагог мусить бути оптимістом. Невипадково, у кризові епохи найбільш уразлива, а то й фальшива місія педагога.

У книжці І. Цюпи національний аспект педагогічної діяльності В. Сухомлинського неістотний і трактується формально. Втім, спогади свідчать про інше: „У застійні роки тривогою на його душу лягали листи вчителів, де вони скаржилися, що українською мовою в республіці мало хто користується, а скоро й ніхто не вмітиме говорити. Тому мріяв написати книжку про виховання любові до рідної мови ...” [4, с. 215]. Після виходу у світ роману О. Гончара „Собор” В. Сухомлинський назвав цю книгу „найкращим твором

сучасного українського письменства” [7, с. 29]. 13 жовтня 1968 р. від імені педколективу він пише листа до автора: „Ваш „Собор” прочитали всі, роман став для нас немовби джерелом, з якого потекли струмки свіжої думки” [7, с. 28].

Духовний світ головного героя повісті „Добротворець” представлено, попри інші складники, множиною культурних реалій, зокрема назвами книжок, історичних подій, іменами, цитатами. Класики педагогічної думки, української, російської, західноєвропейських літератур, видатні постаті і події української історії (Гнат Голий, Семен Неживий, облога Буші), філософи, політики, вчені, народна пісня, віршовані рядки Т. Шевченка і Лесі Українки – усе це свідчення ерудиції персонажа, джерела його духовної наснаги, взірці мужності й порядності. Уславлені імена, згадані в книжці І. Цюпи, становлять злагоджену єдність особистостей, що присвятили своє життя служінню людині; це свого роду „сонм святих”, покликаний виражати віру автора і протагоніста в розумну сутність світу, незворотність історії, у необхідність активної громадської позиції. Не згадано постаті, які могли б привнести дисонанс: скажімо, серед класиків науки нема З. Фрейда, в якого В. Сухомлинський знайшов „цікаві думки про взаємодію клітин кори головного мозку і підкоркових центрів” [6, с. 124], хоч і полемізував з ним у книжці „Серце віддаю дітям” (згадку про З. Фрейда вилучено з п’ятитомника).

З нашого погляду, прозаїком не приділено належної уваги українському мислителю Г. Сковороді. Він згадується в повісті тільки як класик української літератури, а проте між способом життя, світовідчуванням, стилем письма останнього визначного представника українського бароко і радянського педагога чимало спільного. Адже відмову В. Сухомлинського робити кар’єру і рішення залишитися в селі продиктовано не лише скромністю. Для обох існувала різниця між мовою щоденного спілкування і мовою значної кількості їхніх праць. Стиль кращих книжок В. Сухомлинського відзначається афористичністю, новелістичними і казковими вставками. Загалом, слід підкреслити, що образ Сухомлинського в творі не сягнув різносторонності, психологічної глибини і складності прототипа.

В. Сухомлинський був знайомий із багатьма цікавими, талановитими людьми, відомими й невідомими. Повість І. Цюпи містить різноманітні мовленнєві ситуації, що засвідчують широту життєвого досвіду та духовних зацікавлень героя, зокрема спілкування зі школярами, їхніми батьками, колегами, з власною

родиною, з представниками академічної науки. Незважаючи на велику кількість роздумів головного героя, цитат з його творів, інтелектуальний фон книжки І. Цюпи не справляє враження ненастанного духовного пошуку, не відтворює думку в стані формування. На становлення думок Сухомлинського події впливають більшою мірою, ніж дискусії. Натомість Б. Тартаковський у книжці „Повість про вчителя Сухомлинського” більше цікавиться проблемно-інтелектуальним спілкуванням головного героя, ситуаціями, в яких протагоніст має рівноправний статус із співрозмовником: дискусії з однокурсниками, бесіди з викладачами, інтерв'ю. Крім того, І. Цюпа, мабуть, свідомо, як і Б. Тартаковський, вилучив з кола знайомих героя осіб, які посилили б його українськість і вивели громадську активність за прийнятні рамки. Скажімо, у Павлиші жив поет І. Шевченко, який починав шлях у літературі у 20-х рр., 1962 р. до нього на ювілей приїжджали П. Усенко і Д. Косарик, він якийсь час очолював батьківський комітет у Павлиській школі [7, с. 9]; в Олександрійському педучилищі викладав літератор С. Гончаров, який дружив свого часу з багатьма представниками „розстріляного відродження”; за допомогою краєзнавця І. Красюка, що розшукав невідомі документи про П. Ніщинського, В. Сухомлинський діставав дореволюційні книги з педагогіки [1, с. 37]. Центр тяжіння багатогранної особистості головного героя повісті „Добротворець” сходиться на його професійній діяльності, інші зацікавлення героя їй підпорядковуються. Життя внутрішнє, приватне, громадське перейнято єдиним пафосом добротворення. Становлення персонажа обмежується першою частиною повісті („Покликання”).

Незважаючи на прагнення автора створити повнокровний і суперечливий художній світ, повість має ознаки естетики кітч. З відомих причин основи радянського ладу в творі критиці не підлягають. Тому „телеологія” мислення Сухомлинського видається стандартною, тривіальною, безликою: суспільство на засадах марксизму-ленінізму. Невипадково в назві повісті зацентровано не стільки інтелект, скільки геній діяльної доброти. На думку М. Кундери, „джерело кічу – категорична згода з буттям” [2, с. 285], а „в імперії кітч править диктатура серця” [2, с. 278]. До того ж „в імперії тоталітарного кітч відповіді дано заздалегідь і виключають будь-яке питання” [2, с. 282]. Тоталітарний кітч тримається на тиражованих почуттях і ситуаціях: спогади про перше кохання, вдячна батьківщина і вихованці, сувора і справедлива влада, „ніхто не забутий, ніщо не забуде”, „лицарі без страху і догани”,

конкретизований, однозначний образ ворога тощо. Отже, повість І. Цюпи „Добротворець” – це досить вдала популяризація ідей видатного педагога й не завжди переконлива художня спроба втиснути непересічну особистість у рамки епохи, ідеології, стандартної поведінки.

1. Біланюк Ю. Штрихи до портрета Василя Сухомлинського / Ю. Біланюк, А. Кохан. – Кіровоград : Центрально-українське видавництво, 2005. – 62 с.
2. Кундера М. Невыносимая легкость бытия / М. Кундера. – СПб. : Азбука-классика, 2005. – 346 с.
3. Святовец В. Про вчителя-добротворця / В. Святовец // Вітчизна. – 1974. – № 9. – С. 200–203.
4. Спогади про В. Сухомлинського. – К. : Радянська школа, 1990. – 223 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976–1977.
6. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1973. – 288 с.
7. У вінок В. О. Сухомлинському. – Світловодськ : Слово, 1993. – 31 с.
8. Цзихуа Ли. Творческое использование наследия В. А. Сухомлинского в КНР / Ли Цзихуа. – К. : Феникс, 2005. – 111 с.
9. Цюпа І. Добротворець / І. Цюпа. – К. : Молодь, 1973. – 336 с.

В. СУХОМЛИНСКИЙ В ПОВЕСТИ И. ЦЮПЫ „ТВОРЕЦ ДОБРА”

Роман Петрович Ткаченко

tkachenkoR@3g.ua

Кандидат филологических наук, докторант

Кафедра новейшей украинской литературы

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

Бульвар Т. Шевченко, 14, 01601, г. Киев, Украина

Аннотация. Изучается художественная рецепция и моделирование личности В. Сухомлинского. Образ выдающегося педагога анализируется в связи с эстетическими представлениями эпохи соцреализма. Исследователь сопоставляет повесть И. Цюпы с „Повестью об учителе Сухомлинском” Б. Тартаковского. Война – узловым моментом жизнеописания В. Сухомлинского, как и советской исторической мифологии в целом. Вера в человека и прогресс определила жизнеутверждающий смысл творчества главного героя. Несмотря на стремление автора создать полнокровный и противоречивый художественный мир, повесть имеет признаки эстетики китча. Повесть И. Цюпы „Творец добра” – это достаточно удачная популяризация идей В. Сухомлинского и не всегда убедительная художественная попытка ограничить выдающуюся личность рамками эпохи, идеологии, стандартного поведения.

Ключевые слова: образ, повесть, соцреализм, китч, произведения И. Цюпы.

V. SUKHOMLYNSKY IN I. TSYUPA'S STORY "CREATOR OF KINDNESS"

Roman Tkachenko

tkachenkoR@3g.ua

*Department of modern Ukrainian literature
Taras Shevchenko National University of Kyiv
14 Taras Shevchenko Blvd, 01601, Kyiv, Ukraine*

Abstract. This article is devoted to the artistic reception and modeling of V. Sukhomlynsky's personality. Her image of the outstanding teacher is being analyzed in connection with the aesthetic ideas of socialist realism epoch. A researcher compares the I. Tsyupa's story with B. Tartakovsky's "Story about teacher Sukhomlynsky". The war is a key moment of the Sukhomlynsky's biography in the I. Tsyupa's story, as well as in soviet history mythology on the whole. War is the concentrated expressing of those facts in the circle of which it was written into by artistic logic: cold, poverties, snow, ice, death, envy, spiritual vacuum, alienation. War is image of tests which it was fated to test to the hero. Faith in a man and progress defined the great vitality sense of creation of protagonist. In spite of aspirations of author to create a sanguineous and contradictory artistic world, a story has the signs of aesthetics of kitch. I. Tsyupa's story "Creator of Kindness" is enough successful popularization of the Sukhomlynsky's ideas and not always convincing artistic attempt to limit a personage by the scopes of epoch, ideology, standard conduct.

Key words: image, story, socialist realism, kitch, humanism, I. Tsyupa's works.

References

1. Bilaniuk Y., Kokhan A. *Shtrykhy do portreta Vasylia Sykhomlyns'koho* [Stroke to the Vasyl Sykhomlynsky portrait]. Kirovohrad, 2005, 62 p. (in Ukrainian).
2. Kundera M. *Nievynosimaja liohkos't' bytija* [Unbearable easiness of the being]. Saint Petersburg, 2005, 346 p. (in Russian).
3. Sviatovec' V. Pro vchytelia-dobrotvorcia [About the teacher and creator of Kindness]. *Vitchyzna*, 1974, no. 9, pp. 200–203. (in Ukrainian).
4. *Spohady pro Sukhomlyns'koho* [Memoirs about Sukhomlynsky]. Kyiv, 1990, 223 p. (in Ukrainian).
5. Sukhomlyns'kyi V. O. *Vybrani tvory : v 5 t.* [Collection of works]. Kyiv, 1976–1977, vols. 1–5. (in Ukrainian).
6. Sukhomlinski V. A. *Serditse otдай dietiam* [I give my heart to children]. Kyiv, 1973, 288 p. [in Russian].
7. *U vinok V. O. Sukhomlyns'komu* [In the Sukhomlynsky's wreath]. Svitlovods'k, 1993, 31 p. (in Ukrainian).
8. Tszikhua Li. *Tvorcheskoie nasliedie V. A. Sukhomlinskoho v KNR* [Creative inheritance of V. Sukhomlynsky in China]. Kyiv, 2005, 111 p. (in Russian).
9. Tsiupa I. *Dobrotvorec'* [Creator of Kindness]. Kyiv, 1973, 336 p. (in Ukrainian).

Suggested citation

Tkachenko R. V. Sukhomlyns'kyi u povisti I. Tsiupy "Dobrotvorets'" [V. Sukhomlynsky in I. Tsyupa's story "Creator of Kindness"]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2014, no. 89, pp. 309–318. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 17.11.2014 р.